



עורכת: ד"ר מירה צורף      עורכת לשון: הדס סופר שבתאי

כרך 6, גיליון מס' 1, 5 בינואר 2016

נשים בוחרות ונבחרות בסעודיה – שקף לשינוי ביחסי מדינה-חברה

ד"ר נחום שילה

במחצית דצמבר 2015 נערכו בסעודיה, זו הפעם השלישית בתולדותיה, בחירות לרשויות המקומיות. במסגרתן בחרו אזרחי הממלכה 2,106 חברים ל-284 רשויות מקומיות, המהווים שני שלישים מכלל חברי המועצות. 1,053 החברים הנותרים יתמנו לכהונתם על-ידי מלך סעודיה, סלמאן בן עבד אל-עזיז. אלא שבשונה מבחירות 2005 ומבחירות 2011, בבחירות 2015 השתתפו לראשונה גם נשים – הן כבוחרות והן כמועמדות, ומהנתונים שפורסמו עד כה עולה כי מתוך 1.5 מיליון הבוחרים שהגיעו לקלפיות, כ-120,000 היו נשים. זאת ועוד, כ-1,000 נשים הציגו את מועמדותן בבחירות אלה. עם פרסום התוצאות התחוויר כי 18 נשים נבחרו למועצות המקומיות ובכלל אלה בערים ריאד, מכה, אל-אחסאא' ואל-קטיף. בג'דה, לדוגמא, נבחרו למועצה לא פחות מארבע נשים ובעיר הסֶפֶר הצפון-מערבית אל-ג'וֹף נבחרו שלוש נשים למועצה המקומית. נשים נוספות אמורות להצטרף למועצות המקומיות ברחבי הממלכה במסגרת המינויים שצפוי לבצע המלך בתחילת שנת 2016.

עם היוודע תוצאות הבחירות ופרסום שמה של האישה הראשונה שזכתה בהן, הלא היא סאלמה בנת חזאב אל-עתיבי, שנבחרה לכהן כחברה במועצת העיר מכה, התמקדו אמצעי התקשורת בדיווחים ובפרשנויות על השתתפותן של הנשים בבחירות בסעודיה. פרשנים מערביים רבים טענו כי עצם השתתפותן של נשים בבחירות היא לכשעצמה "מהפכה" (Revolution) או "מהפכה פמיניסטית" (Feminist Revolution), אשר הושגה בעיקר בזכות קמפיינים נשיים ברשתות החברתיות ואשר תכליתם הייתה לסלול את הדרך לשילוב מלא של נשים בחברה הסעודית. לעומת זאת היו לא מעט פרשנים שטענו כי בחירות 2015 אינן מהוות נקודת מפנה כלל ועיקר וכי האישה הסעודית עודנה רחוקה ממימוש זכויותיה המלאות. ראייה לכך, כך טענו, היא שיעור ההשתתפות הנמוך של הנשים בבחירות, שנבע מכך שהותר לנשים לנהל את קמפיין הבחירות שלהן רק בפני קהל נשי. במקרים בהם ציבור הבוחרים היה מורכב מגברים הן נאלצו להציג את האגינדה שלהן באמצעות בן משפחה ממין זכר.

אלא שהמציאות הינה מורכבת יותר וכדי להבינה נכוחה יש לראות את סוגיית השתתפות הנשים בבחירות בסעודיה כשקף לשינויים שהתחוללו ביחסי מדינה-חברה בממלכת הנפט.

בשנות הששים של המאה הקודמת, עת עלה לשלטון בסעודיה המלך פיצל בן עבד אל-עזיז, התגבשה בממלכה מערכת הבנות בלתי כתובות אך חד משמעיות בין האליטה השלטת לבין אזרחי הממלכה והאליטה הדתית. במסגרת הבנות אלו, שזכו לכינוי "הסדר הפיצלי", סיפקה הממשלה לאזרח את כל צרכיו בתחומי החינוך, הבריאות, התעסוקה והשירותים הסוציאליים. בתמורה לכך נמנעו האזרחים מעיסוק בפוליטיקה, לא תבעו ייצוג פוליטי וניאותו לצמצם את חופש הביטוי שלהם לפורומים המקובלים בחברות שבטיות, כגון המועצות השבטיות (המג'אלס). במסגרת "הסדר הפיצלי" דאגה המדינה גם לכל צרכיהם של אנשי הדת, העלמא, העניקה להם משרות ותקציבי עתק, העתירה עליהם כבוד ונתנה בידם כלים להפצת הוהאביה (האסכולה הדתית השלטת בסעודיה, הנחשבת לקשוחה ולדוגמטית ביותר באסלאם הסוני) ברחבי העולם. בתמורה לא התערבה האליטה הדתית בענייני השלטון והעמידה עצמה לרשות משפחת המלוכה כאשר זו נזקקה להכשר דתי לקידום מהלכים מדיניים, כלכליים וחברתיים. הבנות אלה אפשרו לפיצל לקדם רפורמות משמעותיות בממלכה, כשהרפורמה בתחום חינוך הבנות היתה אחת הבולטות שבהן. פיצל התקין תקנות שאפשרו לכל ילדה סעודית לרכוש השכלה יסודית ותיכונית וכן השכלה גבוהה, גם במקצועות שנחשבו עד אז לגבריים באופן מובהק כגון מדעים, כלכלה ומקצועות טכנולוגיים. לולא רפורמה זו לא הייתה האישה הסעודית זוכה לבחור ולהיבחר למועצות המקומיות בשנת 2015.

ה"סדר הפיצלי" החל להיסדק מאז מאמצע שנות השמונים. קופת הממלכה הידלדלה בשל ירידה דרסטית במחירי הנפט בעולם, ההוצאות הצבאיות האדירות שהיו כרוכות במעורבותה של סעודיה במלחמת איראן-עיראק (1988-1980) ובמלחמת-המפרץ (1990-1991), השחיתות הרבה שפשתה בקרב האליטה השלטת ושיעורי הפרייון הנמוך של המשק הסעודי. לאליטה זו כמו גם לאזרחים היה ברור כבר אז שהמדינה לא תוכל לממן עוד את כל צרכיה של החברה וכך, באמצע שנות התשעים החלו בממלכה תהליכי הפרטה ומיסוי, אשר ערערו על הגליטימיות של השלטון לתבוע מאזרחי הממלכה הסכמה שבשתיקה למהלכים אלה. ואכן, במהלך שנות התשעים, בעקבות לחץ ציבורי ודרישות גוברות והולכות לרפורמות פוליטיות ולהרחבת חופש הביטוי, החלו שליטי הממלכה לחלק את "עוגת הרפורמות" תוך שהם מעבירים לאזרחים מסר על פיו דרישות הציבור הן לגיטימיות, אולם הממשלה היא זו שתקבע אילו רפורמות לקדם ובאיזה קצב ליישמן. "יציבות" (מִסְתָּקְרָא) הפכה למעין מילת הקסם שבה נהגו השלטונות לעשות שימוש כל אימת שמצאו לנכון לנמק את קצב הרפורמות הסוציו-פוליטיות האיטי.

הדוגמה הבולטת ביותר בתחום זה, הקשורה קשר אמיץ לבחירות 2015, היתה הקמת מועצת השורא בהוראתו המפורשת של המלך פהד. המועצה שהוקמה ב-1993 מנתה 60 חברים, אשר מונו על-ידי המלך ולמעשה היו משוללי כל סמכויות. ב-1997 פורסם צו שהעלה את מספר חבריה של המועצה ל-90. ב-2001 היא כללה 120 חברים וב-2005 הגיעו מספר החברים בה ל-150. בחלוף הזמן נתנו לחברי המועצה סמכויות ובכלל אלה הזכות לזמן שרים לישיבות ולהציג בפניהן שאילתות, וב-2011 התווספו אליה 30 נשים שמונו על-ידי המלך עבדאללה. באותו מעמד שבו חתם עבדאללה על צו זה, הוא התחייב כי בבחירות לרשויות המוניציפליות, שתיערכנה ב-2015, תינתן לנשים הזכות לבחור ולהיבחר – הבטחה שקוימה במלואה על-ידי המלך סלמאן.

הקמת מועצת השורא, שיתוף הנשים כחברות בה, קיום מערכות הבחירות לרשויות המקומיות ושיתוף הנשים בבחירות אלה אינם מהלכים של דמוקרטיזציה. הניסוח הרשמי בו משתמשים השלטונות היא "הרחבת המעורבות הפוליטית" (תְּנִייעַ אַל-מְשָׁאֵרָה אַל-סִיאָסִיָה). נוסחה זו מקובלת על רוב הציבור הסעודי, ובכלל זה גם על ציבור הנשים, כיוון שחלקים גדולים בציבור הסעודי שותפים לדעה כי היציבות חשובה יותר מכל והיא לא תישמר אם קצב הרפורמות יהיה מהיר וגורף מידי. כהוכחה לכך מביא בית המלוכה הסעודי את אירועי ה"אביב הערבי" שתוצאותיהם כאוס, חורבן, התמוטטות כלכלית והרג אזרחים, כפי שארע במדינות רבות במזרח-התיכון ובראשן סוריה, לוב ותימן.

סוגיית זכויות הנשים בסעודיה אינה אלא מקרה בוחן המשקף את דרכה של האליטה השלטת בקידום רפורמות הדרגתיות, עקב בצד אגודל, תוך שמירה על האיזון בין אינטרסים של הגורמים השונים בחברה הסעודית, כמו גם על יציבותה של הממלכה כמרכיב החשוב ביותר עבור החברה כולה. כך למשל, בתקופה שקדמה לבחירות 2005, כאשר סוגיית שיתוף הנשים בבחירות המקומיות עלתה על הפרק, היתה הממלכה נתונה למתקפת פיגועי טרור של ארגון אל-קאעדה, והשלטונות, שנזקקו נואשות לתמיכת האליטה הדתית, העדיפו לקבל את עמדת אנשי הדת, אשר שללה את שיתוף הנשים בבחירות אלו, שאם לא כן, עלול היה הדבר לערער את יציבות הממלכה. בשנת 2011, משפרצו מהפכות ה"אביב הערבי", חששו השלטונות כי "גלי ההדף" שלהן יגיעו לממלכה ויפגעו ביציבות המשטר, לפיכך מעייניה של משפחת המלוכה היו נתונים להפסת דעתם של מגזרים אחרים בחברה ובהם כוחות הביטחון, ציבור הסטודנטים והזוגות הצעירים. ההכרעה בסוגיית שיתוף הנשים בבחירות אמנם נתקבלה ברמה העקרונית, אלא שיישומה נדחה.

גם בשנת 2014, כאשר ברשתות החברתיות התנהל קמפיין נמרץ למען מתן רישיונות נהיגה לנשים, העדיפה הממשלה הסעודית לצדד בעמדתם של אנשי הדת ואף נקטה צעדים חמורים נגד משתתפות הקמפיין. כך לדוגמא לא היססה הממשלה הסעודית להשליך לכלא נשים שהעזו לנהוג במכוניותיהן על אף האיסור המפורש לעשות כן. אולם, כאשר עלתה על הפרק סוגיית שיתוף הנשים בבחירות 2015, התייצב בית המלוכה נגד אנשי הדת וקידם בכל אמצעי התקשורת כמו גם ברשתות החברתיות את נושא שיתוף הנשים בבחירות. העיתונים, ערוצי הטלוויזיה, אתרי האינטרנט הממשלתיים וחשבונות הטוויטר של משרדי הממשלה הציגו את סוגיית השתתפות הנשים בבחירות כמהלך חיוני לפיתוח הממלכה וקראו לנשות סעודיה להיענות לקריאה, להצביע ואף להציג את מועמדותן.

מטבע הדברים, ההתפתחויות הסוציו-פוליטיות בסעודיה אינן חד-צדדיות והן מבטאות לא רק את רצון האליטה השלטת אלא גם את התהליכים הסוציו-אקונומיים ארוכי הטווח המתרחשים בממלכה. סוגיית הנשים בסעודיה היא דוגמא מובהקת לכך כיוון שלמעשה, נשות הממלכה צברו באופן אבולוציוני כוח חברתי וכלכלי רב. והא ראייה: הן מהוות למעלה מ-50% מסך האקדמאים בממלכה, הן משולבות בשוק העבודה והאינטרנט אפשר להן לעבוד מבתיהן, להשתכר למחייתן ולתרום את חלקן לכלכלת המשפחה. כיום אף ניתן למצוא בסעודיה משפחות לא מעטות בהן האב מובטל, ואלו אם המשפחה היא המפרנסת העיקרית ובני המשפחה מתקיימים מהעסק אותו היא מנהלת מביתם הפרטי.

סוגיית בחירתן והיבחרותן של נשים למועצות המקומיות בסעודיה אינה בגדר אחיזת עיניים מחד גיסא ואף לא מהפכה פמיניסטית מאידך גיסא. היא משתלבת במארג התמורות שחלו ביחסי מדינה-חברה בסעודיה מאז החלו אושיות ה"סדר הפיצלי" להתערער. בחירות 2015 הן ראייה נוספת לכך שסעודיה אינה

עוברת מהפכה חברתית אלא מתקדמת בקצב איטי ומבוקר במסלול הרפורמות הפוליטיות, החברתיות והכלכליות. האליטה השלטת מצידה מנווטת את דרכה בזהירות, תוך שמירה על עקרון היציבות ותוך וידוא מתמיד שכל מהלך למען מגזר אחד לא יתפרש כפגיעה באינטרסים של מגזר אחר. באיזו מידה תתמיד הממלכה בדרך זו גם בעתיד – ימים יגידו.